

2. Руська Країна

Цим законодавчим актом, що складався з 12 параграфів і набув чинності в день його опублікування – 25 грудня 1918 р., передбачалося створення з комітетів Мараморш, Угоча, Берег і Унг, заселених русинами, так званої автономної Руської Країни (щодо впорядкування території, заселеної також переважно русинами в жупах Земплин, Шарош, Абауй-Торна та Спіш, на яку претендувала Словаччина, то це питання залишалося відкритим до укладення загального миру). У законі підкреслювалося: «Руській Нації, що живе в рамках Угорщини, належить повне право самоврядування в ділянках внутрішньої адміністрації, законодавства, публічного шкільництва й навчання, її народної культури, практикування і навчання релігії та вживання мови, і то так законодавча влада, як і виконавча, для яких є міродатні постанови, визначені в цьому законі»⁷.

Декларувалося, що державні землі, шахти, ліси переходять у володіння законного представництва руської політичної нації, але залишаються власністю Угорщини. Закон визначив таку структуру законодавчих органів Руської Країни: верховна влада належить народним зборам, що обираються на підставі загального, таємного, рівного і прямого голосування. Спільні з Угорською Народною Республікою справи (закордонні, військові, фінансові, господарські, цивільно-громадянські й кримінально-правові тощо) вирішує угорський парламент, в якому мають бути представлені й депутати від Руської Країни. Виконавчими органами управління автономного краю стали створене в Будапешті під керівництвом О.Сабова Міністерство для Руської Країни та Державне намісництво (адміністрація), очолювана губернатором. Ним був призначений адвокат А.Штефан. Адміністрація Руської Країни, місцем перебування якої стало Мукачево, знаходилася під наглядом й контролем міністерства в Будапешті. Органом законодавчої влади Руської Країни мав стати Руський народний сойм, який обирався шляхом загального, таємного, рівного й прямого голосування⁸.

Цей закон був реалізований лише частково. Зокрема, 5 лютого 1919 р. був затверджений тимчасовий орган управління Руською Країною – Урядова рада з 42 представників чотирьох комітетів на чолі з О.Сабовим (його заступником став А.Штефан), а 4 березня проведені вибори до Народного сойму («Руського собору») – обрано 36 депутатів. 12 березня вони висунули вимогу: протягом 8 днів установити кордони автономної одиниці – Руської Країни – і передати їм владу. Уряд М.Карої не виконав цю вимогу.

Закон № 10 УНР був, безперечно, кроком вперед у розвитку угорської державності – вперше за майже тисячолітній період співжиття угорців і русинів у одній державі останнім де-юре надавались автономні права. Однак автономія, переважно культурно-національна, що надавалася закарпатцям цим законом, була досить обмеженою. Адміністрація автономного краю знаходилася під постійний контролем міністра Руської Країни, що повинен був «керувати автономними справами» із Будапешта і був підзвітний урядові УНР, а більшість принципово важливих справ державного будівництва залишалася в компетенції угорських властей. Як зазначав один із учасників тих подій закарпатський дослідник І.Кондратович, «ся автономія була лиш на папері, бо мадяри в дійсності не хотіли видати владу (imperium) до рук руського міністра»⁹.

Не була чітко визначена законом і територія Руської Країни як один із необхідних атрибутів державності: до автономії були включені лише чотири з восьми комітатів (жуп) Закарпаття, а вирішення долі інших територій відкладалося на потім.

Тому не дивно, що закон про автономію Закарпаття в складі Угорщини не дістав підтримки в більшості населення краю. У містах і селах ширився рух за проведення революційних реформ у галузі сільського господарства й промисловості, за демократизацію суспільного життя і кардинальне вирішення питання щодо належності краю. Повсюдно лунали вимоги про приєднання Закарпаття до України¹⁰.

3. Гуцульська республіка

У політичних подіях краю кінця 1918 – початку 1919 р. важливе місце посідає Гуцульська республіка, проголошена 8 січня 1919 р. в с. Ясіня. Влада її поширювалася на східні регіони Закарпаття. Серед населення цього гірського регіону, яке мало значно ширші зв'язки з Галичиною, ніж, приміром, з низинними районами Закарпаття, панували найрадикальніші настрої. Ще на початку листопада 1918 р. на загальних зборах була створена одна з наймасовіших рад – Гуцульська Народна Рада із центром у с. Ясіня. До її складу входило 46 членів, які представляли інтереси різних груп гуцульського населення: близько 30 селян, 10 робітників, кілька осіб від інтелігенції. На чолі Української Народної Ради в Ясіні стояли досвідчені політичні діячі С.Клочурак, Д.Нямещук, три брати Климпуші (Дмитро, Іван, Василь) тощо. Як вищий законодавчий орган, Ясінська Рада організовувала всі структури управління в селищі. Було обрано виконавчий орган – Головну управу в складі 12 осіб, що складалася з декількох комісій для керівництва окремими галузями діяльності, проведено підготовчу роботу для здійснення аграрної реформи, налагодженню контролю над виробництвом і т. д. Цікаво, що вже на першому засіданні Гуцульська Народна Рада обрала делегацію для поїздки до Станіслава і встановлення зв'язків зі Західно-Українською Народною Республікою та переговорів про приєднання східних районів Закарпаття до ЗУНР. Приймаючи делегацію від Ясінської Ради, голова уряду ЗУНР С.Голубович підкреслив: «Ви є першими посланцями із-за Карпат...»¹¹.

Важливу роль у діяльності Ясінської Народної Ради та виконавчих органів влади відігравала створена переважно з колишніх військовополонених Народна сторожа на чолі з С.Клочураком. Вона фактично прибрала до своїх рук функції угорської армії та жандармерії, які радше грабували населення східних регіонів Закарпаття, ніж захищали його інтереси.

Угорська влада була занепокоєна активною діяльністю Ясінської Народної Ради і наприкінці грудня 1918 р. направила до Ясіня війська для «наведення порядку». Почалися розправи над мирними жителями, Рада була розпущена. У відповідь на репресивні дії угорських властей населення озброювалося й у різдвяну ніч 1919 р. повстало. На допомогу повстанцям із Коломиї прибуло кілька сот січових стрільців. Спільними діями повстанців і січовиків протягом кількох годин були роззброєні угорські вояки, жандармерія і прикордонники, захоплені приміщення сільської управи,